
НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ:
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ,
НОВІ СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ

УДК 314.33(477)

*В. С. СТЕШЕНКО,
доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М. В. Птухи НАН України*

ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДЖУВАНОСТІ Й ПЛІДНОСТІ У РЕАЛЬНИХ ПОКОЛІНЬ ЖІНОК УКРАЇНИ: ВИСНОВКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми та завдання. Метод реального покоління, або метод когорт, дає можливість вивчати міри демографічних явищ, які стосуються певного покоління в конкретних умовах його життя. За допомогою цього методу досліджують ті або інші особливості „демографічної біографії” (М. В. Птуха) окремих поколінь (когорт). Навіть короткий екскурс у статистичну історію дітородної діяльності жінок України свідчить про неординарні особливості її динаміки, що не можуть бути досить повно розглянуті без вивчення народжуваності у реальних поколінь. Ми застосували цей метод для дослідження народжуваності й плідності жінок в Україні, статистична база для якого формувалась автором з 1962 р. до наших днів. Це обумовлено характером когортного методу, який потребує щорічного поповнення статистичної бази щодо досліджуваних подій у когортах¹.

Побудовані нами розгорнуті (за черговостями народження) таблиці народжуваності й плідності реальних поколінь жінок охоплюють 90 когорт, які на початку дослідження перебували на різних ступенях дітородного періоду. Закінчували його 22 когорти на різних ступенях завершення (1899/1900–1920/1921 рр. народження); у 2004 р. мали вік від 15 до 45 років 30 когорт (1959/1960–1988/1989 рр. народження). Найцінніший матеріал для аналізу дають показники народжуваності й плідності тих когорт, які пройшли через повний дітородний період. На сьогодні маємо відповідну статистичну базу щодо 38 поколінь жінок — 1921/1922–1958/1959 рр. народження, які пройшли через повний дітородний період. Основна **мета**, поставлена в статті в рамках проблеми низької народжуваності в

¹ Значну допомогу у зборі статистичних матеріалів і в первинних розрахунках когортних таблиць народжуваності й плідності (за відсутності комп’ютерної техніки) мені надала провідний інженер Надія Іванівна Брикер, за що я їй дуже вдячна.

Україні, — дослідити ті особливості дітородної активності жінок, які не можна виявити інструментами умовного покоління. Завдання в межах зазначеної мети:

- охарактеризувати зміни, що відбуваються у повіковій народжуваності й плідності у когорт більш пізніх років народження порівняно з ранніми, та ідентифікувати вплив екстраординарних подій на дітородну активність тих вікових груп жінок, які «проходили» через ці події;
- вивчити вплив на поточну народжуваність попередньої плідності за умов посилення залежності рівня народжуваності від кількості вже народжених дітей і ослаблення його залежності від віку жінки;
- шляхом побудови таблиць народжуваності й плідності для кількох суміжних реальних поколінь установити, чи приводить підвищення або зниження народжуваності в той чи інший період життя когорт до зміни вичерпаної плідності (середньої кількості дітей, яких народжує жінка за весь дітородний період), чи це тимчасове, минуше явище, не характерне для даного режиму народжуваності;
- проаналізувати народжуваність за черговостями народження за відсутності даних про розподіл жінок за кількістю народжених ними дітей;
- прослідкувати особливості впливу суттєвих змін у заходах демографічної політики на дітородну активність поколінь.

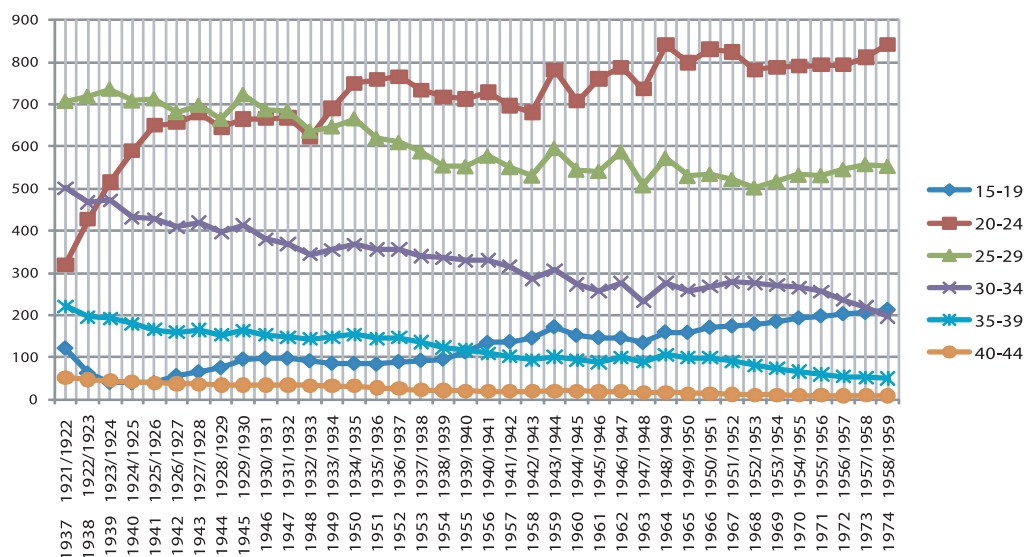
Основне спрямування даної публікації — зосередитись на тих висновках дослідження, які становлять актуальний інтерес для національної демографічної політики і демографічної статистики.

Стан вивченості проблеми. Наскільки мені відомо, інші автори когортний аналіз народжуваності й плідності в Україні не проводили. У зарубіжних країнах він хоча й нечасто застосовується (насамперед через «протяжність» у часі формування статистичної бази для нього), але вже має досить давню історію. Одним із перших дослідників когортної народжуваності й плідності був американський демограф Паскаль К. Велптон, якому належить фундаментальна монографія з цієї проблематики, видана у 1954 р., де він узагальнив свої здобутки у галузі когортного методу дослідження народжуваності [15]. В середині 1970-х рр. когорти з низькою плідністю 1901–1910 років народження в США вивчали Дебора Даусон і Христина Бекреч [12]. Дослідницьку роботу з аналізу когортної плідності проводили в Угорському центральному статистичному управлінні [14]. Значну увагу вивченню народжуваності реальних поколінь в СРСР у 1970-і роки приділила Р. І. Сіфман [7, 8 та ін.]. У Російській Федерації ці дослідження проводились у Центрі демографії та екології людини Інституту народногосподарського прогнозування РАН [4; 5, с. 35–47] і нині проводяться в Інституті демографії Державного університету – Вищої школи економіки в Москві [3]. Останніми роками цьому напрямку аналізу народжуваності почали приділяти увагу в Білорусі [10].

Основні результати. Аналіз побудованих нами когортних таблиць народжуваності й плідності показав, що у повіковій народжуваності поколінь відбувалися значні зміни — підвищення народжуваності у молодих жінок і її зниження в середньому й старшому дітородному віці у молодших когорт порівняно зі старшими. Якщо кількість дітей, народжених у наймолодшому дітородному віці (15–19 років) у жінок, які народилися в довоєнний період, трималася на відносно низькому рівні, то у жінок, які народилися після Другої світової війни, відбувся справжній бум ранніх народжень. У віці 20–24 роки у молодих когорт порівняно зі старшими народжуваність також зростала. У жінок віком 25–29 років спостерігалася тенденція до зниження народжуваності, дещо загальмована

в когортах 1952/1953–1958–1959 рр. народження, але відновлена в більш молодих когортах. При проходженні когорт через вікові групи 30–49 років зниження дітородної активності було тим значнішим, чим на більш пізній ділянці дітородного періоду перебували жінки (рис. 1).

Сплеск народжуваності у молодих жінок (20–24 роки) спостерігався у когорт на початку 1950-х рр., тобто під час післявоєнного підвищення дітородної активності компенсаційного характеру. Повернення в сім'ї чоловіків після демобілізації з армії і вступ до шлюбу жінок, які не мали можливості створити сім'ю в період війни, сприяли підвищенню народжуваності. Оскільки початок 1950-х рр. був щодо цього найбільш сприятливим, саме на ці роки припадає максимум повікової народжуваності кількох однорічних когорт, незважаючи на те, що всі вони були в різних вікових групах дітородного періоду.

Примітка: Тут і далі календарними роками позначені роки входження кожної з когорт в початковий вік даного п'ятирічного інтервалу.

Рис. 1. Сумарні повікові показники народжуваності² у жінок когорт 1921/1922–1958/1959 рр. в п'ятирічних інтервалах віку (у розрахунку на 1000 жінок)

З 38 досліджуваних когорт із повним дітородним періодом чітко виділяються 12 (1921/1922–1932/1933 рр. народження³), крива народжуваності яких мала положисту вершину, максимум народжуваності в 25–29 років і відносно високу народжуваність у

² Щоб узагальнити показники і надати їм більш компактного вигляду при вивченні дітородної активності в різних когортах автор скористався порівнянням відносної чисельності дітей, народжених в п'ятирічних інтервалах віку жінок. Ці показники отримані шляхом підсумовування однорічних повікових коефіцієнтів народжуваності в п'ятирічних групах віку кожної з когорт.

³ Для побудови когортних таблиць народжуваності потрібні дані про народжених за роками народження їхньої матері. Наша статистика має лише дані про розподіл народжених за її віком. У зв'язку з тим, що кожна однорічна вікова група складається з подій двох суміжних років народження, в назву когорт включено обидва роки. Зазначу також, що для переходу від даних про народжених за віком матері до даних за роками її народження автором розроблена спеціальна методика [9].

жінок другої половини дітородного періоду. Криві повікової народжуваності більш пізніх 26 когорт із завершеним дітородним періодом (1933/1934–1958/1959) мали гостру вершину, що змістилася з вікової групи 25–29 років у групу 20–24 роки, і низьку порівняно з попередніми когортами народжуваність після 30-літнього віку. У 12 когортах (перша група) більш ранніх років народження народжуваність у віці 20–24 роки була помітно нижчою, ніж у віці 25–29 років, а в когортах пізніших років народження (друга група), тобто після того, як максимум дітородної активності перемістився у вікову групу 20–24 роки (1957 р.), — значно вищою (рис. 2).

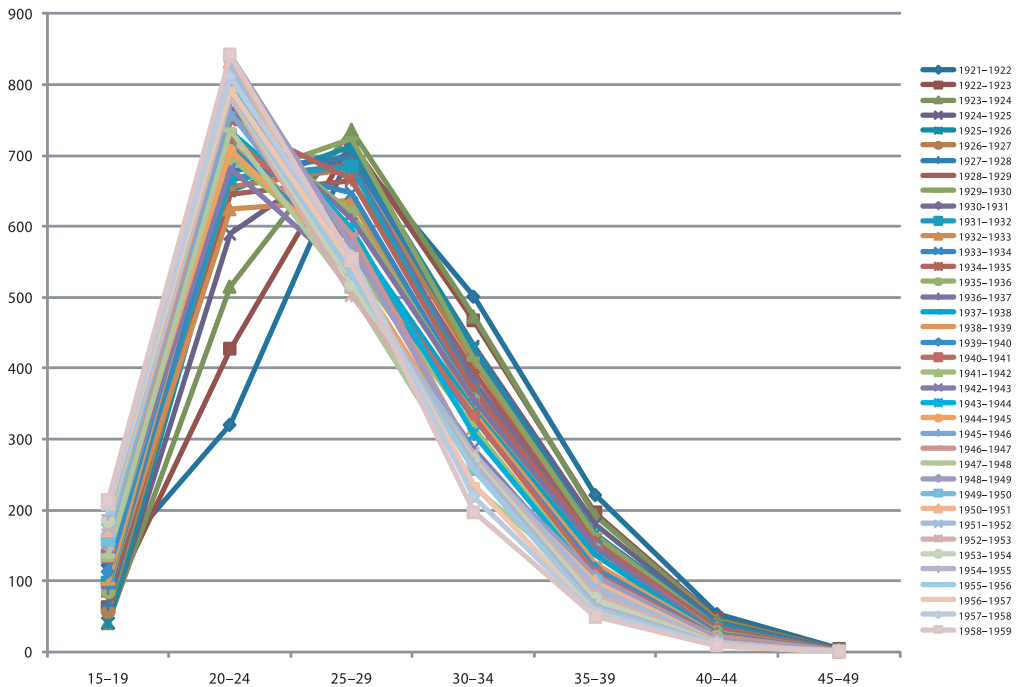

Рис. 2. Сумарні повікові показники народжуваності у жінок когорт 1921/1922–1958/1959 рр. народження у п'ятирічних інтервалах віку (у розрахунку на 1000 жінок)

Чіткіше уявлення про зміни у формі кривих повікової народжуваності дають усереднені дані по двох згаданих групах когорт (рис. 3).

Оскільки зміни форми кривої повікової народжуваності полягали у підвищенні дітородної активності у молодому дітородному віці (15–24 роки) та її спаду в наступних вікових групах, це викликало значне зниження середнього віку жінки при народженні дитини. У когорті 1958/1959 рр. порівняно з когортою 1921/1922 рр. воно становило 3,9 року.

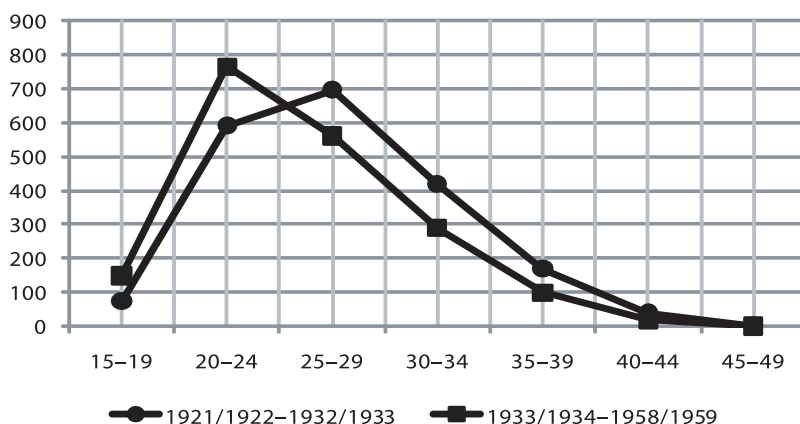

Рис. 3. Усереднені сумарні повікові показники народжуваності у жінок сукупностей когорт 1921/1922–1932/1933 та 1933/1934–1958/1959 рр. народження у п'ятирічних інтервалах віку (у розрахунку на 1000 жінок)

Підвищення народжуваності в молодих дітородних вікових групах у когорт жінок пізніших років народження порівняно з більш ранніми частково обумовлене нормалізацією статевих пропорцій, порушеної під час Другої світової війни. Важливим чинником також було те, що молоді сім'ї формувалися (й тепер формуються) значною мірою за рахунок матеріальної підтримки батьків. Певну роль відіграє також прагнення, в умовах укорінення настанови на малодітну сім'ю, в ранньому віці народжувати дітей, щоб потім сконцентрувати зусилля на підвищенні освітнього й професійного рівнів. Відносно висока народжуваність у наймолодших дітородних групах в Україні значною мірою була пов'язана також із традиційно більш ранньою, ніж в інших країнах, шлюбністю.

З порівняння проаналізованих нами показників випливає, що особливо сприятливі або несприятливі умови минулого характеру сильніше впливали на народжуваність у молодих жінок (оскільки її рівень у них значною мірою залежить від шлюбності), ніж у жінок середніх і старших вікових груп дітородного віку; навпаки, тенденції загального характеру, що проявляються протягом тривалих проміжків часу, більшою мірою позначалися на народжуваності у жінок старших вікових груп.

Розгляд сумарних повікових показників народжуваності у когорт з незавершеним дітородним періодом свідчить, що в передкризові роки, і особливо в період глибокої кризи демореальності (1990–2000-і роки) [2], відбулися кардинальні зміни у характері динаміки повікової народжуваності когорт. Її попереднє підвищення в молодих дітородних вікових групах в 1980-х роках змінилось на значне зниження. Якщо в 15–19-річному віці у когорт 1971–1980 рр. народжувалось в середньому 252 дитини на 1000 жінок, то у когорт 1981–1988 рр. народження — 146. Особливо значно знизилася народжуваність у віці 20–24 роки (рис. 4), що може бути певною мірою пов'язано з її попереднім підвищенням у віці 15–19 років (особливо у когорт 1970–1974 рр. народження).

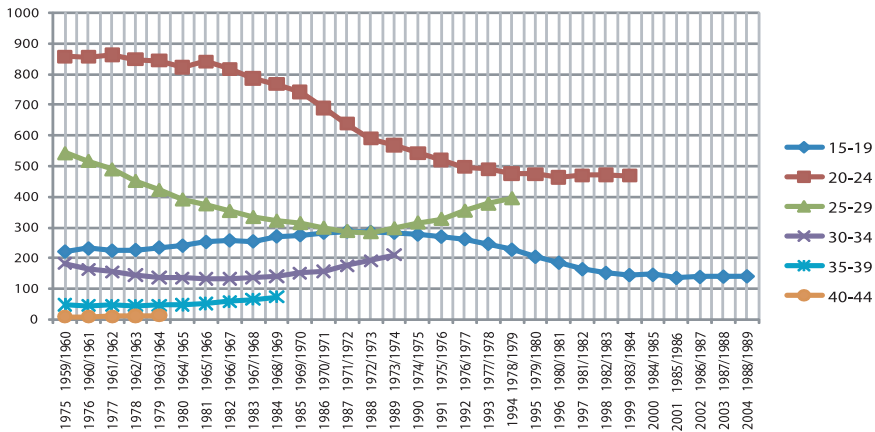

Рис. 4. Сумарні повікові показники народжуваності у жінок когорт 1959/1960–1988/1989 рр. в п'ятирічних інтервалах віку (у розрахунку на 1000 жінок)

Аналіз цих показників дає можливість наочно показати вплив на рівень повікової народжуваності заходів 1982 р. щодо посилення державної допомоги сім'ям з дітьми у жінок, які проходили через дітородний вік після впровадження цих заходів. Як свідчить діаграма на рис. 4, жінки, які в досліджуваній період мали вік 20–29 років, майже не відреагували на ці заходи. На динаміку їхньої дітородної активності впливали в основному загальноісторичні тенденції. Найбільшою мірою «відгукнулися» на ці заходи жінки наймолодшого (15–19 рр.) дітородного віку та жінки, які практично завершували дітородження (30–39 років). Що стосується когорт жінок, які мали в той час вік 25–29 років, то вони відреагували на згадані заходи «із запізненням», у них народжуваність почала підвищуватись у 1990 р., що мало характер компенсації низької дітородної активності попередніх років. Про це, зокрема, свідчить той безпрецедентний факт, що в 1987–1988 рр. рівень дітородної активності у жінок, які мали в той час вік 25–29 років, зрівнявся з її рівнем у 15–19-річних. Разом з тим, як видно з рис. 3, суттєве зниження народжуваності у віці 20–24 роки на початку 1990-х рр. почало компенсуватись її підвищенням у віці 25–29 років, але, як відомо, компенсація ніколи не буває повною.

Вичерпана плідність у жінок із завершеним дітородним періодом у досліджувані роки коливалася в межах 1,7–2,1 дитини на одну жінку (рис. 5). Найвищою вона була у жінок 1929/1930 рр. народження і мала, скоріше всього, компенсаційний характер. Відносно висока вичерпана плідність була й у когорти 1933/1934 рр. як сукупності народжених у жінок, які вижили після голодомору 1932–1933 рр., тобто таких, що мали більш високий потенціал здоров'я. Слід зазначити, що когорта 1948–1949 рр. народження, яка мала найвищу за весь досліджуваний період народжуваність у віці 20–24 роки (рис. 2), мала і найвищу вичерпану плідність, ніж суміжні покоління. Тобто і в інших групах дітородного віку цього покоління дітородна активність була більш високою, ніж в «сусідніх» поколіннях. Цей феномен можна певною мірою пояснити психологічним (а може й «генетично-психічним») впливом⁴ післявоєнної ейфорії щодо налагодження більш-менш нормального сімейного життя, і згаданий вплив діяв у цих жінок протягом майже всього їхнього дітородного періоду.

⁴ Цей вплив може нести в собі як позитивну (оптимістичну) налаштованість у майбутньому житті дорослого, так і негативну (песимістичну). Тут не можна не згадати слова Тараса Шевченка про матір, яка «повиваючи співала, свою нудьгу *переливала* (виділено автором) в свою дитину» [11, с. 252].

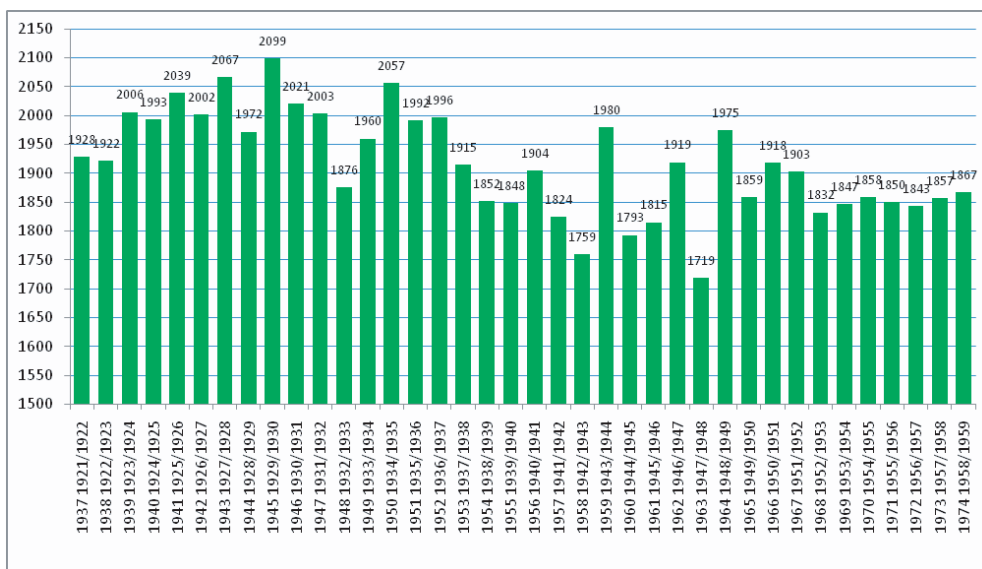

Рис. 5. Показники вичерпаної плідності у когорт жінок України 1921/1922–1958/1959 рр. народження (у розрахунку на 1000 жінок)

Показники вичерпаної плідності яскраво свідчать також про вплив на рівень народжуваності голодомору 1932–1933 рр., Другої світової війни та післявоєнного голоду. Як свідчить діаграма на рис. 5, особливо низькою дитородна активність була у жінок 1932–1933, 1942–1943 і 1947–1948 рр. народження, причому найбільш низьку з них мала когорта 1947–1948 років народження, тобто та, яка відчула на собі наслідки не тільки війни, а й голоду 1946–1947 рр. Значний інтерес становить «демографічна доля» когорти жінок 1932/1933 рр., які народились в роки голодомору і ввійшли в дитородний вік після голоду 1946–1947 рр., тобто відбулось «накладення» наслідків цих двох екстраординарних подій, що не могло не відобразитися на їхньому здоров'ї, в кінцевому підсумку, – на дитородній активності. Підтверджується думка відомого українського культуролога и політолога С. Грабовського про те, що «пазурі Великого Голоду сягнули сьогодення» [1].

Отже, жінки, які народилися в роки лихоліть, мали нижчу народжуваність, ніж суміжні когорти. Це пов'язано не тільки із впливом на виношування, народження й здоров'я дитини у ранньому віці несприятливих умов тяжких років і зазначеного вище «генетично-психологічного» феномену, а й з тим, що в Україні не було отримано „вигоди” від того, що згадані когорти були меншими за чисельністю. За результатами дослідження когорти 1930 року народження, проведеного в США Карлом Хартером [13], ця когорта, яка народилася в „поганий час”, мала переваги, тобто „гарні часи” у кожному наступному періоді свого життя, оскільки для її меншої чисельності було більше у розрахунку на одну особу місць на всіх рівнях навчання, робочих місць, житла і т. д.

Загальна закономірність формування вичерпаної плідності полягала у посиленні впливу на її загальну величину народжуваності у віці до 30 років (рис. 6). Якщо жінки покоління 1921–1922 рр. народження у віці до 30 років народили 59,6% загальної кількості дітей, то жінки покоління 1958–1959 рр. — 86,2%. Відповідні показники для віку 30–34 роки становлять 85,6% (покоління 1921/1922 рр.) і 96,7% (покоління 1958/1959 рр.), тобто дитородна діяльність українських жінок більш пізніх поколінь практично завершалась до 35-річного віку, і рівень плідності в них визначав рівень вичерпаної плідності. У когорти

1921/1922 рр. після 35-річного віку народилось 14,4% дітей від величини вичерпаної плідності, а у когорти 1958/1959 рр. — лише 3,3%).

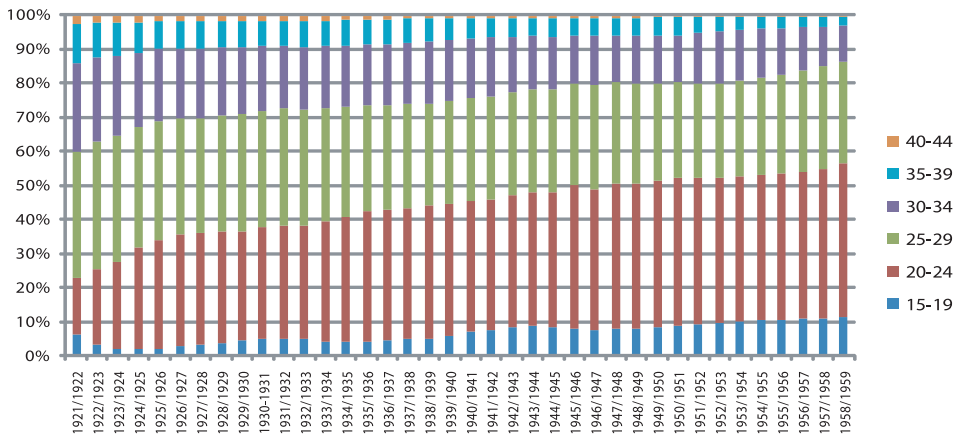

Рис. 6. Сумарні повікові показники народжуваності як складові вичерпаної плідності жінок когорт 1921/1922–1958/1959 рр. за п'ятирічними інтервалами віку, %

Хоча плідність у молодих жінок зростала, цей ріст виявлявся недостатнім, щоб компенсувати зниження народжуваності в середньому й старшому віці. Якщо в ранніх когортах порівняно невисока плідність у молодих вікових групах надолужувалася завдяки більш високій, порівняно з пізніми когортами, народжуваності в середньому й старшому дітородному віці, то вплив на вичерпану плідність більш високої народжуваності у жінок пізніх когорт у молодих вікових групах зводився нанівець нижчою, ніж у ранніх когортах, народжуваністю в середньому й старшому дітородному віці, в результаті чого відбувалося зниження вичерпаної плідності молодих когорт порівняно зі старшими.

Підвищення дітородної активності у жінок молодих вікових груп обумовило збільшення ролі дітей перших черг народження у формуванні показника вичерпаної плідності. Так, якщо в когорти 1921–1922 рр. народження первістки становили 38,2 %, а другі діти — 29,2 % загальної величини показника вичерпаної плідності, то в когорти 1958–1959 рр. народження — відповідно 51,6% і 36,4 %. Частка третіх дітей і більш високих черговостей народження значно зменшилася.

Побудовані нами таблиці народжуваності й плідності демонструють не тільки зростаючу роль у формуванні плідності дітей перших двох черговостей народження, а й значне зниження бездітності⁵ у жінок пізніх когорт порівняно з ранніми. Особливе значення показники бездітності мають для тих жінок, у яких плідність була завершеною або близькою до вичерпаної. Показово, що після закінчення дітородного періоду в когорти 1921–1922 рр. народження бездітними залишилися 264 жінки, а в когорти 1958–1959 рр.

⁵ Показник бездітності розрахований як відносне число жінок певної когорти, які не народили первістка. Визначається як різниця між початковою чисельністю жінок певної когорти (1000) і кількістю тих, що народили дитину першої черговості народження, у розрахунку на 1000 жінок із завершеною плідністю.

— 36. Якщо в молодих вікових групах зниження бездітності звичайно свідчить про збільшення народжуваності в цих вікових групах у пізніх когорт порівняно з ранніми, то в середніх і особливо в старшому дитородному віці збільшення частоти народжень первістків є проявом дійсного зниження бездітності. Поширеність бездітності знижувалася зі зниженням вичерпаної плідності. На наш погляд, це свідчить про глибше осмислення жінками цінності дитини для людини, сім'ї і суспільства.

Висновки. Дослідженнями змін у дитородній поведінці жінок України з використанням когортного методу починається дуже кропітка, тривала й трудомістка, але необхідна й актуальна робота з вивчення демографічної історії України, результати якої мають бути використані сьогодні не лише з пізнавальною метою, а й в демополітичному контексті. Аналіз показників побудованих автором таблиць народжуваності й плідності у цьому контексті дає підстави для таких висновків.

Сприятливі або несприятливі умови життя під час народження і раннього дитинства дівчинки відображаються на її майбутній дитородній поведінці. Іншими словами, з дослідження випливає гіпотеза про існування феномену, який полягає в тому, що в «демографічну біографію» народжених, в їхній дитородний потенціал як майбутніх матерів закладається оптимістичне чи песимістичне бачення майбутнього, що формується тими умовами, в яких перебували їхні матері в період вагітності та пологів. Цей феномен діє протягом всього дитородного періоду жінок, які в дитинстві відчули на собі ті чи інші особливі умови життя, тобто існує своєрідна стійка «психологічна пам'ять» як фактор дитородної поведінки жінок. Звідси можна зробити висновок практичного характеру про те, що сучасний кризовий період може нести в собі потенціал пригнічення майбутньої дитородної активності поколінь, які народилися в цей час. Така тенденція у молодих когорт, тобто у когорт у віці 15–24 роки, вже почала формуватись (рис. 4). Введення суттєвих за величиною разових допомог жінкам у зв'язку з народженням дитини якоюсь мірою може нейтралізувати цю тенденцію. Тому вдосконалення системи заходів щодо посилення державної допомоги сім'ям з дітьми — це не лише турбота про їх сучасне становище, а й істотний внесок у формування демографічного майбутнього країни. Гіпотеза про «психологічну пам'ять», яка впливає на дитородну поведінку, сформульована на основі демографічних знань, потребує подальшого дослідження психологами з наступною розробкою засобів відповідного соціально-психологічного впливу. Отже, поглиблення когортних розробок потребує розширення міждисциплінарних досліджень найбільш складних і актуальних демографічних і демополітичних проблем.

Зниження бездітності, виявлене в результаті когортного аналізу, свідчить про те, що народження первістків перетворюється на ефективний резерв демополітичного впливу як з погляду збільшення чисельності народжених, так і в аспекті формування сприятливого психологічного клімату для прийняття жінками рішення про наступні народження. Відомо, що чим більше негараздів зазнає мати з утриманням і вихованням першої дитини, тим вона буде менш налаштована на народження наступної. У цьому контексті особливої підтримки потребують жінки 25–29-річного віку, дитородна активність яких, як показало дослідження, може знижуватись до її рівня у 15–19-річних жінок.

Падіння дитородної активності у віковій групі максимальної повікової народжуваності (20–24 роки), що відбулось у поколінь, які проходили через цей вік у кризові 1990-роки, породить демографічну хвилю, яка в майбутньому стане на заваді результативності демографічної політики у зв'язку зі зменшенням контингентів, які виступають об'єктами цієї політики. Ця хвиля через 20–25 років, тобто коли діти, народжені молодими жінками у 1990-і роки, вступлять до віку максимальної народжуваності, може значною мірою

вплинути на сукупну демографічну результативність введення у 2005 р. суттєвої одноразової допомоги жінкам при народженні дитини.

Більш широке розгортання робіт зі створення статистичної бази дослідження демографічної історії на належному науковому рівні бажано проводити в кількох тісно пов'язаних і певною мірою послідовних, але відносно автономних напрямках, основними з яких є: а) когортні дослідження смертності й інших демографічних явищ для заповнення так званої „загальної схеми демографічного уявлення” [6, с. 72–76] і для вивчення взаємозв'язків між демостатистичними показниками; б) доповнення даних про повікову динаміку когорт жінок даними про повікову динаміку когорт чоловіків для дослідження впливу диспропорцій у чисельності „парних когорт” (чоловіки–жінки) на коливання показників шлюбності й розлучності, зрештою, — на динаміку народжуваності, плідності, бездітності та ін.

Актуалізується необхідність вдосконалення поточної статистики для когортних досліджень. Зокрема, досі не задоволена потреба в даних про народжених за роком народження матері. Хоча ця інформація міститься в записах актів про народження, вона розробляється лише за календарним роком спостереження і віком батьків, що утруднює відповідні когортні розробки. Найвищі стандарти демографічної статистики передбачають наявність даних за елементарними сукупностями демографічних подій, тобто в нашому випадку — календарним роком спостереження, віком матері та роком її народження. Принципово нові можливості для розвитку когортних досліджень могло б відкрити введення державного реєстру населення, який поряд з іншими джерелами даних, з часом міг би замінити переписи населення, як це відбулось у деяких європейських країнах⁶, які використовують інтегровану статистичну систему, основу на комбінуванні великої кількості джерел, найбільш значущими групами яких є різноманітні типи реєстрів і обстеження домогосподарств.

Джерела

1. *Грабовський Сергій*. Пазурі Великого голоду // День.— № 216, — 27 листопада 2009 р.
2. *Демографічна криза в Україні*. —К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. — 560 с.
3. *Захаров С. В.* Демографический анализ мер семейной политики в России в 1980-х годах (<http://demoscope.ru/weekly/2007/0309/analit01.php>)
4. *Население и общество*. Информационный бюлетень Центра демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования. — № 68. — 2000. — 4 с.;
5. *Население России 2001*. Девятый ежегодный демографический доклад. — М.: Книжный дом «Университет», 2002. — 216 с.
6. *Птуха М. В.* Очерки по статистике населения. — М.: Госстатиздат, 1960. — 460 с.
7. *Сифман Р. И.* Динамика рождаемости в СССР. — М.: Статистика, 1974. — 184 с.
8. *Сифман Р. И.* Размещение рождений в течение периода плодовитости // Факторы рождаемости. — М.: Статистика, 1971. — С. 13–21.

⁶ Наприклад, останній перепис населення Данії був проведений у 1971 р. (Бошоув ван Корнелис. Жизнь без переписи: датская точка зрения // Материалы встречи экспертов по инновационным методикам для переписей населения и крупномасштабных демографических обследований. Гаага, 22–26 апреля 1996 г. — UNFPA, NiDi, 1997. — С. 108–110).

9. *Стешенко В. С.* Опыт применения метода когорт для изучения рождаемости на Украине в послевоенный период // Проблемы демографической статистики. — М.: Наука, 1966. — С. 105–127.

10. *Шахотько Л.* Население Белоруссии накануне переписи. Статья вторая. Итоговая рождаемость женских когорт (<http://demoscope.ru/weekly/2009/0393/tema03.php>)

11. *Шевченко Тарас.* Повне зібрання творів у шести томах. Т. 2. Поезії 1847–1861. — К.: Вид. АН УРСР, 1963. — 632 с.

12. *Dauson Deborah A., Bechrach Christine A.* A New National Fertility Survey: the Low Fertility Cohorts of 1901–1910. — Washington, D. C.: Georgetown University, Center for Population Research, 1976. — 12 p.

13. *Harter Carl L.* The “Good Times” Cohort of the 1930s. Sometimes Less Means More (and More Means Less) // RPB Report. — Vol. 3. — # 3. — Washington: Population Reference Bureau, 1977. — 4 p.

14. *The Cohort Fertility of Females Born in 1937–1968.* — Budapest: Population Statistics Section of the Population Statistics Department of the Hungarian Central Statistical Office, 1986. — 77 p.

15. *Whelpton K. Pascal.* Cohort Fertility. Native White Women in the United States. — Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1954. — 492 p.

Анотація. У статті аналізуються показники побудованих автором таблиць народжуваності й плідності для поколінь жінок України 1921/1922–1988/1989 рр. народження з метою розкрити ті особливості дитородної активності жінок, які не можуть бути досліджені методом умовного покоління. Основне завдання даної публікації — зробити висновки з когортного аналізу, які становлять актуальний інтерес для сучасної національної демографічної політики і демографічної статистики.

Аннотация. В статье анализируются показатели построенных автором таблиц рождаемости и плодovitости для поколений женщин Украины 1921/1922–1988/1989 гг. рождения с целью раскрыть те особенности детородной активности женщин, которые не могут быть исследованы методом условного поколения. Основная задача данной публикации — сделать выводы из когортного анализа, представляющие актуальный интерес для современной национальной демографической политики и демографической статистики.

Summary. Indices of the built by the author tables of fertility for Ukrainian women generation of 1921/1922–1988/1989 are analyzed in the article for the purpose to study that peculiarities of childbearing activity which can't be investigated by the method of conventional generation. The main goal of this publication is to draw a conclusions from cohort analysis which are of interest for contemporary national population policy and demographic statistics (see below).

- Favourable or adverse living conditions at time of birth and early childhood of girl have an effect on her future childbearing behaviour. The study afford ground for the next hypothesis: into «demographic biography» of newborns, into their childbearing potential as future mothers has being inserted optimistic or pessimistic vision of the future which is being formed by that conditions in which have being their mothers during pregnancy and delivery. This phenomenon have an effect during all reproductive period of women, who in childhood has a sensation of one or another peculiar living conditions, that is distinctive steady «psychological memory» exists. Current crisis may carry potential of oppression of future childbearing activity of generation which were born at that period. This hypothesis requires further researches by psychologists.

- Decrease of cohort fertility in crises 1990-is in the age of 20–24, i.e. when women of that cohorts passed through the age-specific fertility maximum shall cause demographic wave in future, which will bring down the effectiveness of population policy in connection with reduction of contingents which are the objects of this policy. Decline of childlessness is evidence of turning birth of firstborns into effective reserve of demopolitical influence from viewpoint of increase of the births number and from the aspect of auspicious psychological atmosphere formation for decision taking by women concerning next bearing of child.

- The mainstream direction of cohort study expansion have to be cohort researches of mortality and other demographic processes for investigation of interrelations between appropriate indices. In this context the need of improvement of vital and census statistics for cohort studies in compliance with international standards became urgent. In principle new possibilities for cohort study development might open establishment of the state population register.

Ключові слова і терміни: *таблиці народжуваності й плідності, метод реального покоління, когорта, дитородна активність, вичерпана плідність, бездітність, демографічна політика.*

Ключевые слова и термины: *таблицы рождаемости и плодovitости, метод реального поколения, когорта, детородная активность, исчерпанная плодovitость, бездетность, демографическая политика.*

Key words and terms: *fertility tables, method of real generation, cohort, childbearing activity, total fertility rate, childlessness, population policy.*

Стаття надійшла до редакції журналу 10.01.2010 р.